

ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԼԱԴԻՄԻՐ ՄԱՆԱՍՅԱՆ

*ՀՊՏՀ բնօգտագործման ամբիոնի
ասիստենտ, աշխարհագրական
գիտությունների թեկնածու*

ԿԵՐԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՌԱՑԻՈՆԱԼ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԵՎ ՆԵՐՃՑՈՒՂԱՅԻՆ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱՑՄԱՆ ԷԿՈԼՈԳԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

ՀՀ ամասնաբուծության մասնագիտացման ցածր մակարդակի հիմնական պատճառներից մեկը թույլ զարգացած կերային բազայի պայմաններում դրանց անբավարար բանակությունը և ցածր որակն է: Կերահանդակների ռացիոնալ կազմակերպման համակարգը տնտեսապես նպատակահարմար է տարբերակել ՀՀ ուղղաձիգ լանդշաֆտային գոտիների օրինաչափ հերթափոխությանը համապատասխան, այսինքն՝ արմատավորել մասնագիտացված կերային ցանքաշրջանառության և զարմանային-ամառային ու ամառային-աշնանային ուղղաձիգ կանաչ հարսնուր: Այսպես օրինակ՝ նախալեռնային և լեռնային գոտու տարածաշրջաններում զարման երկրորդ կեսին կենդանիների գյուղամերձ արոտներից բշում են համեմատաբար մեծ բարձրությունների վրա տեղաբաշխված հեռագուս ամառային արոտավայրերը, իսկ ցրտերի վրա հասնելուն պես տեղաշարժը կատարվում է հակառակ ուղղությամբ: Բացի դրանից, ամառային արոտային պահվածքի ժամանակ կերահանդակներն ավելի շատ օգտագործվում են կարճաժամկետ տնտեսական շահի, քան երկարաժամկետ բնապահպանական օգուտների նկատառումներով:

Այդ հիմնախնդիրները բազմաբնույթ են, որոնք անհրաժեշտ է լուծել կերարտադրության նորաստեղծական զարգացման հիման վրա, քանի որ դա համարվում է ագրարային հատվածի մասշտաբային ենթաճյուղը և կապակցող օղակ է երկու ճյուղերի միջև: Կերարտադրությունը միասնացվում է նաև ռացիոնալ բնօգտագործմանը, էկոլոգիային և ամբողջ շրջակա միջավայրի պահպանությանը:

Ագրարային հատվածի զարգացման շուկայական բարեփոխումների փուլում ՀՀ-ում կոպիտ և հյութալի կերերի ընդհանուր պաշարներն ավելացել են 2.9 անգամ, իսկ վերջին հինգ տարիների ընթացքում՝ 45.2%-ով, 473.2 հազ.-ից աճել է՝ հասնելով մինչև 687.2 հազ. տ կերի միավորի (աղյուսակ 1):

ՀՀ-ում պաշարված կոպիտ և հյութալի կերերը¹

	1991	1995	2000	2005	2008	2009	2010
Կոպիտ և հյութալի կերերը (առանց հատիկակերերի), հազ.տ կերի միավոր	232.57	281.8	295.37	473.24	698.3	685.6	687.21
Մեկ պայմանական գլուխ խոշոր եղջերավոր անասունի հաշվով կոպիտ և հյութալի կերերը, ց կերի միավոր	3500	5400	6100	7000	9500	12700	13000
Խոտ և ցանովի խոտ, հազ. տ	588.9	721.6	738.9	1213.6	1669.5	1335.9	1616.4
Եգիպտացորեն սիլոսի, կա-նաչ կերի և սեմաժի համար (ցողուններ,կողեր), հազ. տ	19.9	17.3	3.7	8.6	5.1	8.9	6.2
Կերային արմատապտուղ-ներ (ներառյալ՝ անասնակե-րի շաքարի ճակնդեղ), հազ. տ	21.4	6.6	4.7	10.3	13.2	12.5	10.3

Ագրարային հատվածի զարգացման շուկայական բարեփոխումների փուլում գյուղացիական տնտեսություններում և թռչնաֆարրիկաներում բարդացել են մեկ ցեմտներ անասնաբուծական մթերքի արտադրության համար անհրաժեշտ կերերի ծախսման խնդիրները (աղյուսակ 2):

Գյուղացիական տնտեսություններում և թռչնաֆարրիկաներում կերերի ծախսը մեկ ց անասնաբուծական մթերքի արտադրության վրա (ց կերի միավոր)²

	Հափո-րոշիչ	Փաստացի՝ ըստ տարիների				
		2000	2005	2008	2009	2010
Կաթ	1.0	1.39	1.35	1.25	1.22	1.20
Խոշոր եղջ. անասունի միս	9.0	14.6	14.0	13.1	13.8	13.2
Խոզի միս	5.0	7.8	7.6	6.9	6.8	6.1
Թռչնի միս	1.8	2.1	2.1	2.0	1.9	1.8

¹ Տե՛ս Գյուղատնտեսությունը Հայաստանի Հանրապետությունում, 1990-1999, Վիճակագրական ժողովածու, ՀՀ ԱՎԾ 2001 թ., Եր., 2001, էջ 35,36,126: Գյուղատնտեսությունը Հայաստանի Հանրապետությունում 2000-2005, Վիճակագրական ժողովածու, ՀՀ ԱՎԾ 2006, Եր., 2006, էջ 109,110,126: Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք - 2001, Եր., 2001, էջ 288-289: Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք - 2009, Եր., 2009, էջ 284-285: Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք - 2010, Եր., 2010, էջ 307-308: ՀՀ ԱՎԾ գյուղատնտեսության բաժնի տվյալները:

² Աղյուսակը կազմել ենք ՀՀ ԱՎԾ գյուղատնտեսության բաժնի տվյալների հիման վրա:

Միավոր արտադրանքի համար անհրաժեշտ անասնակերի ծախսերը պայմանավորված են ոչ միայն դրանց արտադրության ընդհանուր ծավալով, այլև գյուղատնտեսական կենդանիների ու թռչունների սնման օրաբաժնի կառուցվածքով ու որակով: Ծավալային անասնակերի որակը առաջվա պես մնում է ցածր մակարդակի վրա: Խոտի, սիլոսի և արմատապտուղների միայն կեսն է համապատասխանում պահանջվող չափանիշներին, այսինքն՝ առաջին և երկրորդ կարգի են:

Դրանց հիմնական թերությունը պրոտեինի, վիտամինների և հանքային նյութերի ցածր պարունակությունն է (չափաքանակի 15%-ի փոխարեն մինչև 10-12%): Անասնաբուծության և անասնաբուծության գիտական կենտրոնի տվյալներով անասնակերի մեջ պրոտեինի ընդհանուր պակասուրդը 180 հազ. տ-ից ավելի է, այդ թվում. ծավալայինում՝ 110 հազ. տ-ից ավելի, իսկ խտացրածում՝ 70 հազ. տ-ից ավելի: Այդ պակասը 30-35%-ով փոխհատուցվում է ծավալային և խտացրած ու հատիկախառնուրդ անասնակերների և, ամենից առաջ, հացահատիկի գերծախսումների հաշվին (աղյուսակ 3):

Հետևաբար, հաշվի առնելով հանրապետության տարբեր մարզերի և տարածաշրջանների բնակլիմայական ու ագրոէկոլոգիական պայմանների ընձեռած հնարավորությունները, ինչպես նաև անասնաբուծության ենթաճյուղերի մասնագիտացումը կերերի կառուցվածքի կատարելագործման և որակի բարձրացման նպատակով, անհրաժեշտ է արդյունավետ միջոցառումներ իրականացնել կերային բազայի ամրապնդման ուղղությամբ:

Աղյուսակ 3

Գյուղացիական տնտեսություններում 1 ց անասնաբուծական մթերքի վրա ծախսվող կերերը (ց կերի միավոր)³

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Կաթ	0.32	0.34	0.38	0.35	0.36	0.34	0.33
Խոշոր եղջերավոր անասունների քաշան	2.80	2.80	3.40	3.0	3.12	3.17	3.19
Խոզերի քաշան	8.30	7.90	7.65	7.22	7.18	6.66	5.87
Ընդհանուր ծավալում հատիկախառնուրդների և խտացրած կերերի տեսակարար կշիռը (%)							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Կաթ	17.0	20.1	24.6	25.9	26.8	27.9	28.5
Խոշոր եղջերավոր անասունների քաշան	15.0	17.1	20.0	20.4	22.7	23.1	24.3
Խոզերի քաշան	82.0	84.4	85.1	88.6	90.0	92.5	95.6

³ Աղյուսակը կազմել ենք ՀՀ ԱՎԾ գյուղատնտեսության բաժնի տվյալների վերլուծության հիման վրա:

Ագրարային բարեփոխումների ընթացքում անասնաբուծության մեջ կատարված կառուցվածքային փոփոխությունները և գների անգույզացումը լիարժեք կտրուկ աճը զգալիորեն դժվարացրին գյուղատնտեսական կենդանիների հաշվեկշռված կերակրման և կերարտադրության ենթաճյուղի հետագա զարգացման հիմնախնդիրների լուծումը:

Ընդ որում, խախտվեցին ագրարային հատվածի ուրիշ ենթաճյուղերի հետ ավանդականորեն ձևավորված փոխադարձ կապերը, միաժամանակ մեծացավ էկոլոգիական գործոնի ազդեցությունը:

Առանց կերարտադրության զարգացման հնարավոր չէ հաջողությամբ լուծել բնակչությանը կենդանական ծագման մթերքներով ապահովելու խնդիրը և երկրի պարենային անվտանգության հարցը: Պատահական չէ, որ այդ խնդրին անդրադարձել է եղել ՀՀ Կառավարության 2010 թ. N 1476 «ՀՀ գյուղատնտեսության 2010-2020 թթ. կայուն զարգացման ռազմավարություն» և ՀՀ ազգային անվտանգության խորհրդի 2011 թ. ապրիլին ընդունած «ՀՀ պարենային ապահովության հայեցակարգը» հայտնի որոշումներով⁴:

Կերային բազայի ամրապնդման կարևորագույն աղբյուր են համարվում բնական կերահանդակները և, ամենից առաջ, արոտավայրերն ու խոտհարքները: ՀՀ-ում կերարտադրությունն, ի տարբերություն հարթավայրային երկրների, բնութագրվում է մի շարք առանձնահատկություններով, որոնցից հիմնականը, գոտիականության և ռելիեֆային բարդության հետ մեկտեղ, կերային բազայի կառուցվածքում բնական կերահանդակների բարձր տեսակարար կշիռն է: Այսպես՝ գյուղատնտեսական հողատեսքերի կառուցվածքում դրանց տեսակարար կշիռը կազմում է 58.7% (2120.3 հազ. հա), այդ թվում՝ 1116.6 հազ. հա բաժին է ընկնում արոտավայրերին և շուրջ 127.3 հազ.հա՝ խոտհարքներին: Վերջին հինգ տարիներին բնական կերահանդակները վերածվել են ցանքաշրջանառությունից դուրս մնացած շուրջ 150-170 հազ. հա վարելահողերի: Բացի դրանից, անտառային գոտու գրեթե 50%-ը (200 հազ. հա) նույնպես օգտագործվում է որպես բնական կերահանդակ, որը պատճառ է դառնում անտառային էկոհամակարգերի խախտմանը (հատկապես Տավուշի և Լոռվա մարզերում), որտեղ զարգացած է լեռնաանտառային խոզաբուծությունը⁵:

Արոտային պահվածքի տակ գտնվում է խոշոր եղջերավոր անասունների գլխաքանակի գերակշռող մասը, իսկ մանրի գրեթե ամբողջ գլխաքանակը: Հենց արոտային փուլում էլ ստացվում են առավել էժան ու որակյալ և էկոլոգիապես մաքուր կենդանական ծագման մթերքներ: ՀՀ-ում արտադրվող տավարի ու ոչխարի մսի մոտ 55-60%-ը, կաթի 75%-ը, բրդի 70%-ը և մեղրի 100%-ը ստացվում են արոտային փուլի ընթացքում⁶:

⁴ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագիր, N30 (799), 1 դեկտեմբերի 2010 թ., էջ 68-117:

⁵ Խոշոր խոզաբուծական համալիրը շրջակա միջավայրի վրա ունենում է այնպիսի ազդեցություն, ինչպիսին խոշոր քաղաքը: Օրինակ՝ հայտնի է, որ 100 հազ. գլխով խոզաբուծական համալիրը շրջակա միջավայրի վրա ազդում է այնպես, ինչպես մեկ միլիոն բնակչությամբ քաղաքը (Տե՛ս **Алексеев А.**, География сельской местности. М., „Знание”, 1989, էջ 11):

⁶ Ալպյան լանդշաֆտների բարձրադիր տեղամասերում տարածվում են լեռնային մեղվաբուծության կերային բազա հանդիսացող ալպյան գորգերը, որոնք կազմված են ցածրա-

Բնական կերահանդակների ռացիոնալ օգտագործումը ոչ միայն գյուղատնտեսական կենդանիների արածեցման հանդամաս է ու մեծածավալ էժան մսուրային կերերի ստացման աղբյուր, այլև զգալի ազդեցություն է ունենում հողատեսքերի էկոլոգիական վիճակի վրա: Ագրոլանդաֆտներում բնական կերային էկոհամակարգերը կատարում են կարևոր արտադրական ու կայունացնող գործառույթներ, նպաստում են կենսոլորտում օրգանական նյութերի պահպանմանը և կուտակմանը: Ուստի ռացիոնալ կերարտադրության սկզբունքային հարցերից մեկը գյուղատնտեսական հողատեսքերի կառուցվածքում ձևավորված վարելահողերի և բնական կերահանդակների հարաբերակցության պահպանումն է:

Երկարատև հետազոտությունների արդյունքում պարզվել է կերարտադրության զարգացման կապն ագրոլանդաֆտների կառավարման կատարելագործման հետ, որը հանրապետության շատ մարզերում ու տարածաշրջաններում արագ փոփոխվող ագրոկլիմայական պայմաններում պետք է ուղղված լինի դրանց էկոլոգիապես կայուն կառուցվածքների ձևավորմանը և բնականոն գործառույթների ապահովմանը, ինչպես նաև բնական կերահանդակների տեսակարար կշռի բարձրացմանը, էրոզիայի կանխման և հողերի բերրիության վերականգնման նպատակով ագրոկենսահողաբարելավման և մշակաբույսերի հողաբարելավման միջոցների համալիրի մշակմանն ու կիրառմանը: Բնական կերահանդակները կանխորոշված են մարզերի և տարածաշրջանների լանդշաֆտային գոտիների ռելիեֆային ու ագրոկլիմայական պայմաններով: Օրինակ՝ ՀՀ չոր, խիստ ցամաքային կլիմա ունեցող ցածրադիր գոտում դրանք կազմում են գյուղատնտեսական հողատեսքի ընդամենը 8.3%-ը, իսկ Մասիսի, Արմավիրի և Էջմիածնի տարածաշրջաններում, համապատասխանաբար՝ 17.0, 9.3 և 13.5%-ը: Այստեղ, նշված կլիմայի պատճառով, բնական կերահանդակների մեծամասնությանը բնորոշ են սննդատարության աղքատիկ պաշարները, որտեղ հողապաշտպանության առումով կարևորվում է բուսածածկը: Մերձգյուղական արոտավայրերի գերարածեցումը վերացնում է պաշտպանող բուսածածկը և հողը խոցելի է դարձնում քամու ու ջրի պատճառած հողատարման գործընթացների նկատմամբ, որոնք իրենց հերթին վերացնում են սննդարար նյութերով հարուստ հողի վերին բերրի շերտը: Դրա հետևանքով հողն այլևս չի կարողանում վերականգնել իր բուսածածկը և վերածվում է անապատանման անբերրի հողատարածքի:

Բնական կերահանդակների քանակական ու որակական վիճակի վրա իրենց ազդեցությունն են ունենում բնական և մարդածին գործոնները: Կլիմայի ցամաքայնության, փոշոտ մրրիկների, հորդառատ անձրևների և գետերի վարարման պատճառով տեղի է ունենում բնական կերահանդակների վատթարացում, ընդարձակվում են ողողամաշված հողերը: Հողա-

հասակ երկշաքիլավոր բույսերից՝ հաճախ տերևները արմատամերձ վարդակով: Դրանց խոշոր, շատ վառ գույնի ծաղիկները նեկտարաշատ են, որոնցից էլ ստացված էկոլոգիապես մաքուր մեղրը իր դուրեկան համ ու հոտով, բուժիչ հատկություններով և սննդարարությամբ թանկ է գնահատվում ներքին և արտաքին շուկայում/ Տե՛ս Վ. Մանասյան, ՀՀ-ում մեղվաբուծության գոտիական մասնագիտացումը որպես ենթաճյուղի տնտեսական արդյունավետության բարձրացման գործոն, Եր., «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 2007, N 3, էջ 191-194:

տարածքների հերկման հետևանքով մարդածին գործոնի ազդեցությունը դրսևորվում է դրանց ֆիզիկական չափերի կրճատմամբ, ոչ ռացիոնալ օգտագործմամբ, կենդանիների արածեցման չափաքանակների խախտմամբ և կուլտուր-տեխնիկական ու ագրոտեխնիկական միջոցառումների անտեսմամբ: Դա հանգեցնում է խոտհարքների ճիմաթմբավորմանը և արոտավայրերի տրոհվածությանը: Ընդհանուր առմամբ, 2006-2011 թթ. միջև ընկած ժամանակաշրջանում ՀՀ-ում 57754 հա-ից ավելի արոտավայրեր դուրս են եկել շրջանառությունից, այդ թվում. Արագածոտնում՝ 5571 հա, Վայոց ձորում՝ 15144 հա, Գեղարքունիքում՝ 4040 հա, Սյունիքում՝ 28931 հա: Արագածոտնի, Սյունիքի և Վայոց ձորի մարզերում ճիմաթմբավորված և քարքարոտ բնական կերահանդակները կազմում են ամբողջ հողատարածքի գրեթե 70%-ը, ընդ որում, մակերեսային և կիսաթաղված քարերով հողում քարքարոտության աստիճանը հասնում է շուրջ 175-200 մ³/հա-ի⁷:

Վերջին տասնամյակներում զգալիորեն վատթարացել է բնական կերահանդակների ագրոէկոլոգիական վիճակը, ինչը հանգեցրել է բարձրորակ կանաչ կերերի և չոր խոտի պաշարման ծավալների կրճատմանը: Մի շարք մարզերում ու տարածաշրջաններում 1 հա-ի վրա կենդանիների արածեցման ծանրաբեռնվածության մեծացման, ինչպես նաև հողահանդակների խնամքի ընթացքում ագրոտեխնոլոգիայի խախտման պատճառով տեղի է ունեցել բնական կերահանդակների արդյունավետության նվազում: Բնական կերահանդակների վատթարացում տեղի է ունենում լեռնային գոտու գրեթե բոլոր մարզերում ու տարածաշրջաններում, որտեղ զարգացած է մսակաթնաբրդատու ոչխարաբուծությունը և կաթնամսատու տավարաբուծությունը: Այսպես օրինակ՝ Ապարանի տարածաշրջանում 1990 թ. 1 հա-ի վրա գյուղատնտեսական կենդանիների 1.05 պայմանական գլուխ միջին ծանրաբեռնվածության պայմաններում բնական արոտավայրերը կազմում էին մոտ 15.9 հազ. հա, իսկ արդյունավետությունը՝ հավասարվել էր 2.8-2.9 ց կերի միավոր:

2010 թ. արոտավայրերի հողատարածքը կրճատվեց՝ հասնելով մինչև 14.5 հազ. հա-ի, իսկ կենդանիների ծանրաբեռնվածությունը, 1 հա-ի հաշվով, ճիշտ է, կրճատվեց մինչև 0.8 պայմանական գլուխ կամ էլ պակասեց գրեթե 82.2%-ով, այնուամենայնիվ, տեղի ունեցավ արոտավայրերի արդյունավետության կտրուկ նվազում⁸:

Թեև հետբարեփոխումների վերջին տարիներին տարածաշրջանում իրականացվում են ագրոկենսահողաբարելավման միջոցառումներ, այնուամենայնիվ, արոտավայրերի վատթարացումը շարունակվում է, իսկ բուսականության տեսակային կազմի բարելավում տեղի չի ունենում: Ավելի շատ զարգանում են էրոզիական և անապատացման գործընթացները:

Ենթաճյուղի ինտենսիվացումը և բերքատվության աճը պայմանավորող գործոն է համարվում մարգագետինների ու արոտավայրերի ապահովումն անհրաժեշտ սննդարար տարրերով: Այդ նպատակով վերոհիշյալ

⁷ Հաշվարկները կատարել ենք ՀՀ Կառավարությանն առընթեր Անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի հողերի ընթացիկ հաշվառման բաժնի տվյալների հիման վրա:

⁸ Հաշվարկները կատարել ենք ՀՀ Արագածոտնի մարզի գյուղատնտեսության և բնապահպանության բաժնի տվյալների հիման վրա:

գիտական կենտրոնը այլ գիտահետազոտական հաստատությունների և ՀՊԱՀ համապատասխան ամբիոնների հետ համաձայնեցված մշակել են բնական կերահանդակների արդյունավետությունը մի քանի անգամ մեծացնող տեխնոլոգիաներ:

Մասնավորապես՝ հատիկաբույսերի համար մշակված տեխնոլոգիաներից որպես օրինակ բերենք միայն մեկը: Սեզոնի ընթացքում խոտածածկի որոշակի տեսակների համար երաշխավորվում է կիրառել N₁₂₀₋₁₈₀ չափաքանակի ազոտով լրացուցիչ պարարտացում (յուրաքանչյուր բուրաշրջանի համար բաժանված N₄₅₋₆₀): Արդյունքում՝ Շիրակի և Լոռվա մարզերի լեռնային գոտու պայմաններում 1 հա-ից կարելի է ստանալ 4-6 հազ. կերի միավոր: 1 կգ ազոտի հավելումը կազմում է 11-17 կերի միավոր, բայց կաթի ու մսի արտադրության ավելացման հաշվին ազոտի վրա կատարված ծախսերը փոխհատուցվում են 2-3 անգամ: Արոտավայրերի երկարամյա (60 տարվա ընթացքում) օգտագործման շնորհիվ ինքնավերականգնվող խոտածածկը թույլ է տալիս 6-8 անգամ կրճատել կապիտալ ներդրումները: Անասնակերի մեջ փոխանակային էներգիայի կուտակման ավելացման հաշվին մարդածին էներգիայի միջին տարեկան ծախսերը փոխհատուցվում են 1.5-2 անգամ: Ընդ որում, անասնակերը, նիտրատների խտանյութի առավելագույն թույլատրելի ցածր պարունակության դեպքում, բնութագրվում է պրոտեինի ավելացված պարունակությամբ: Հանքային ազոտի այլընտրանք է համարվում ազոտի կենսաբանական աղբյուրը, որը ընդդեմ-հատիկաբույսերի խոտածածկույթի հաշվին կամ էլ բարելավող խոտածածկոցում ընդդեմ տեսակների լրացուցիչ ցանքի դեպքում կարելի է օգտագործել մարգագետնաբուծության մեջ: Կատարելագործված մեթոդների հետ զուգակցված խոտհարքների խոտախառնուրդ ցանքի կազմում մարգագետնային առվույտի օգտագործման պարագայում շրջանացված ընդդեմ մշակաբույսերը 7 տարվա ընթացքում, միջին հաշվով, ապահովում են 1.6 անգամ կերի արտադրության ավելացման հնարավորություններ և 2.4 անգամ՝ իշառվույտ օգտագործելու դեպքում, իսկ խոտախառնուրդ ցանքի դեպքում պրոտեինի կուտակումը համապատասխանաբար ավելանում է 1.9 և 4.5 անգամ: Տարվա ընթացքում ազոտի տնտեսումը կազմում է 60 կգ-ից մինչև 220 կգ/հա, իսկ էներգածախսերը՝ 5-19 ԳՋ/հա: Հրատապ լուծում են պահանջում ՀՀ անասնաբուծության գլխավոր կերային ռեսուրսներ համարվող բնական կերահանդակների ագրոէկոլոգիական խնդիրները հատկապես լեռնային գոտու հեռագնա արոտավայրերում: Բնական կերահանդակների և գյուղատնտեսական կենդանիների օպտիմալ կառավարման պայմաններում տվյալների անբավարարության պատճառով հնարավոր չէ թեկուզ մոտավոր գնահատել արածեցման առավելագույն ծանրաբեռնվածությունը: Կարծում ենք՝ օպտիմալ է համարվել 1 հա-ի հաշվով 1 պայմանական գլուխ խոշոր եղջերավոր անասունների տարբերակը: Սա կարելի է լավագույն ծանրաբեռնվածություն համարել այն դեպքում, երբ արոտավայրերում իրականացվում են պատշաճ ագրոէկոլոգիական միջոցառումներ: Բայց, հաշվի առնելով մեծ ծանրաբեռնվածությամբ օգտագործվող արոտավայրերի առանձին տեղամասերը, կարելի է հավաստել, որ

վերոհիշյալ ցուցանիշը, 1 հա-ի հաշվով, չպետք է գերազանցի 0.5-0.6 պայմանական գլուխ սահմանը:

Կերարտադրության համակարգում կարևորագույն բաղկացուցիչ է դաշտային կերարտադրությունը: Անասնաբուծությանը հաշվեկշռված կերերով ապահովելու այս ուղղությունը որոշիչ դարձավ, քանի որ, ըստ սպառման ծավալների, առաջատար տեղ են զբաղեցնում բուսական կերերը (ագրոկենսահամակեցությունները): ՀՀ-ում կերերի ընդհանուր ծախսերի գրեթե 60%-ը բաժին է ընկնում դրանց: Դաշտավարության մեջ կերային մշակաբույսերի ցանքատարածությունները մոտ 20 անգամ պակաս են բնական խոտհարքների ու արոտավայրերի հողատարածքներից, բայց կանաչ, հյութալի և կոպիտ կերերի արտադրության ընդհանուր ծավալի 65%-ից ավելին են կազմում: Դա կապված է այն բանի հետ, որ բնական կերահանդակների արդյունավետությունը 3-5 անգամ ավելի ցածր է, քան մշակովիներինը (աղյուսակ 4):

Աղյուսակ 4

ՀՀ գյուղատնտեսական հողատեսքերի տնտեսական գնահատականը⁹

Ցուցանիշ	Վարչական միավոր	Գյուղատնտեսական հողատեսքեր	Վարելահողեր		Խոտհարքներ		Արոտավայրեր	
			ջրովի	անջրովի	գյուղամերձ	հեռագնա	գյուղամերձ	հեռագնա
1 հա-ից ստացված համախառն արտադրանքի արժեքը (կադաստրային գներով), հազ. դրամ	ՀՀ	3334.1	3385.0	1200.0	1465.0	1150.0	760.0	730.0
	Շիրակի մարզ	2023.6	2790.0	1090.0	1360.0	800.0	730.0	590.0
Ծախսերի փոխհատուցելիությունը, հազ. դրամ/հազ. դրամ	ՀՀ	32588.8	31443.1	30398.4	31188.5	30654.8	54381.4	57794.2
	Շիրակի մարզ	34116.4	28642.5	26894.2	28897.1	27961.3	88543.9	91910.6
Ինքնարժեքը, հազ. դրամ/գ	ՀՀ	133155.8	146776.9	12345.4	114315.4	98625.6	34243.7	31364.5
	Շիրակի մարզ	82872.3	157470.1	13603.7	131882.8	101264.2	22277.5	19891.8
Աշխատանքային ծախսերը, մարդ/ժամ	ՀՀ	14.61	21.58	12.28	8.67	6.54	1.97	1.64
	Շիրակի մարզ	9.75	10.25	7.82	6.94	4.83	0.86	0.57
Ֆոնդահագեցվածությունը, հազ. դրամ/հա	ՀՀ	3018410.3	437275.5	406218.7	99421.3	96341.8	183312.0	165723.7
	Շիրակի մարզ	859013.7	329325.2	298725.9	232959.0	201427.9	117244.3	101234.2
Արդյունավետությունը, ց կերի միավոր	ՀՀ	8.75	14.92	12.29	4.75	5.53	3.47	4.78
	Շիրակի մարզ	7.14	11.75	10.38	4.18	5.39	3.21	4.14

⁹ Հաշվարկները կատարել ենք ՀՀ Կառավարությանն առընթեր Անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի հողերի ընթացիկ հաշվառման բաժնի և Շիրակի մարզի գյուղատնտեսական և բնապահպանական ու բնապահպանության բաժնի տվյալների հիման վրա:

Աղյուսակ 4-ից երևում է, որ Շիրակի մարզում արոտավայրերն ու խոտհարքները, ըստ բնեղեն ցուցանիշների (կերի միավորներով), զիջում են ՀՀ միջին ցուցանիշներին, բայց ունեն ծախսերի բարձր փոխհատուց-վելիություն և արտադրանքի ու աշխատածախսերի ցածր ինքնարժեք:

Ցանքատարածությունների ոչ ռացիոնալ կառուցվածքի, կերային մշակաբույսերով զբաղեցված վարելահողերի ցածր արդյունավետության և տեխնիկական թույլ հագեցվածության պատճառով դաշտային կերարտադրության ժամանակակից վիճակը բնութագրվում է վարման էքստենսիվ մակարդակով: Միաժամանակ, հայրենական կերարտադրության մեջ մշակվել և փորձարկվել են կերային ցանքաշրջանառություններ և պարարտացման համակարգեր, ինչպես նաև ստեղծվել են հացահատիկային, կերային ու տեխնիկական մշակաբույսերի բարձրարդյունավետ նոր սորտեր ու խառնածիններ: Չեռնարկատիրական գործունեության հիմնական խնդիրը ցանկացած եղանակով շահույթի ապահովումն է՝ անտեսելով նույնիսկ էկոլոգիական գործոնը: Արդյունքում՝ ագրոտեխնոլոգիայից դուրս է մղվել օրգանական ու հանքային պարարտանյութերի օգտագործման համակարգը, որը հանգեցրել է վարելահողերի վրա կերային մշակաբույսերի արդյունավետության նվազման: Ըստ մասնագետների գնահատման՝ 1 հա վարելահողից միջին հաշվով ստանում են 12-14 ց կերի միավոր:

Ըստ մարզերի՝ 1 հա հողատարածքի վրա ծախսերը տատանվում են 2,5-3,0 հազ. դրամի սահմաններում, իսկ 1 ց կերի միավորի ինքնարժեքը կազմում է 19,9-146,7 հազ. դրամ: Հացահատիկային և կերային մշակաբույսերի ցանքատարածությունների կառուցվածքում պակասել է հատիկա-ընդեղեն մշակաբույսերի և ընդեղեն խոտաբույսերի տեսակարար կշիռը:

ՀՀ բոլոր կարգի տնտեսություններում գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունների վերաբերյալ առկա տվյալները վկայում են այն մասին, որ, սկսած 1990 թ., դրանք հետևողականորեն կրճատվել են՝ 2010 թ. կազմելով 283,6 հազ. հա, որը 153,5 հազ. հա-ով պակաս է, քան 1990 թ. էր (աղյուսակ 5): Դիշտ է, արձանագրվեց հացահատիկային մշակաբույսերի ավելացում 13,9%-ով, աշնանացան հացահատիկների գծով՝ 6,9%-ով, գարնանացան հացահատիկների գծով՝ 26,8%-ով, հատիկաընդեղենի գծով՝ 35,7%-ով: Այնուամենայնիվ, արդյունաբերական կերարտադրության ձեռնարկությունների արտադրական հզորությունների կտրուկ նվազման պատճառով տեղի ունեցավ ամասնաբուծությունը սպիտակուցային համակցված կերերով ապահովելու նշանակալից չափով կրճատում, չնայած որ ցանքատարածությունների կառուցվածքում հացահատիկային և հատիկաընդեղենային մշակաբույսերն ունեն բարձր տեսակարար կշիռ՝ 56,2%: Կերային մշակաբույսերի ցանքատարածությունները կրճատվեցին 3,8 անգամ: Միամյա խոտաբույսերի ցանքատարածությունները 2010 թ. կազմել են 7,9 հազ. հա կամ 89 անգամ պակաս, քան 1990 թ.: Այդ ժամանակահատվածում 70,6 անգամ կրճատվեցին սիլոսի, կանաչ կերի և սենածի համար եզիպտացորենի ցանքատարածությունները՝ 2010 թ. կազմելով ընդամենը 311 հա: Կերային արմատապտուղների (ներառյալ՝ ամասնակերի համար շաքարի ճակնդեղի) ցանքատարածությունները կրճատվեցին 6,5 անգամ: Հատուկ խումբ են կազմում բազմամյա ընդեղեն

խոտաբույսերը, որոնք ոչ միայն տալիս են անասնակերի ծավալային կենսազանգված, այլև, ամենից առաջ, ենթաճյուղն ապահովում են բուսական հարուստ սպիտակուցներով: Այդ ցանքատարածությունները կրճատվեցին մոտ 34%-ով, չնայած որ մշակաբույսերն ունեն նաև հողերի բերրիության բարձրացման և կառուցվածքի բարելավման, ազոտական պարարտանյութերի պահանջարկի նվազեցման և, ընդհանրապես, հողերի ագրոէկոլոգիական վիճակի բարելավման բազմաբնույթ դեր:

Աղյուսակ 5

Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունները ՀՀ բոլոր կարգի տնտեսություններում (հազ. հա)¹⁰

	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010
Ցանքատարածություններ, ընդամենը	437,1	351,9	303,2	331,8	304,5	300,0	283,6
Հացահատիկային մշակաբույսեր, ընդամենը	138,2	174,9	181,1	209,6	172,8	171,6	157,4
այդ թվում՝							
աշնանացան հացահատիկային մշակաբույսեր	80,0	84,1	78,8	131,7	91,0	87,8	85,5
գարնանացան հացահատիկային մշակաբույսեր	58,2	-	96,1	77,8	81,8	83,8	73,8
հատիկաբնդեղենային մշակաբույսեր	1,4	2,5	2,2	1,8	2,2	2,0	1,9
Տեխնիկական մշակաբույսեր, ընդամենը	2,5	0,3	2,9	0,5	2,4	2,4	2,4
Կերային մշակաբույսեր, ընդամենը	251,3	119,6	61,6	60,9	65,3	63,9	65,5
այդ թվում՝							
բազմամյա խոտաբույսեր	138,1	85,9	89,1	49,4	50,2	61,8	57,3
միամյա խոտաբույսեր	70,1	30,8	11,5	0,95	0,76	-	0,79
եգիպտացորեն կանաչ կերի և սիլոսի համար	21,2	0,7	0,3	0,7	0,2	0,4	0,3
կերային արմատապտուղներ (ներառյալ՝ կերի համար շաքարի ճակնդեղ)	2,6	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
Մաքուր ցեղերի մակերեսը	25,0	18,9	-	-	-	-	-

Պետք է դրական համարել գանգրավուշի ցանքատարածությունների վերականգնման և հետագա ավելացման միտումը, քանի որ նրա քուսպը, լինելով լավագույն անասնակեր, պարունակում է ավելի քան 24% սպիտա-

¹⁰ Տե՛ս Գյուղատնտեսությունը Հայաստանի Հանրապետությունում, 1990-1999, Վիճակագրական ժողովածու, ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2001, էջ 7: Գյուղատնտեսությունը Հայաստանի Հանրապետությունում, 2000-2005, Վիճակագրական ժողովածու, ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2006, էջ 6: ՀՀ ԱՎԾ գյուղատնտեսության բաժնի տվյալները:

կուցներ և աճեցվում է այնպիսի ագրոկլիմայական պայմաններում, որտեղ խիստ սահմանափակ են այլընտրանքային մշակաբույսերի աճեցման հնարավորությունները: ՀՀ-ի համար հլածուկը և սոյան նոր կերային մշակաբույսեր են: Վերջինիս սերմերը պարունակում են 17-27% յուղ և 30-52% սպիտակուցային հարուստ նյութեր: Մարսելի պրոտեինի պարունակությամբ 1 գ սոյայի սերմը համարժեք է 4 գ գարու հատիկին: Համարվելով հատիկաընդեղենային միամյա մշակաբույս՝ այն հողը հարստացնում է նաև ազոտով և կարող է իր ուրույն տեղն ունենալ ցանքաշրջանառության մեջ: Հլածուկի 100 կգ կանաչ զանգվածը պարունակում է 13-16 կերամիավոր և 2,0 կգ մարսելի պրոտեին: Պազվել է, որ 0,36 կգ գարու ու 0,24 կգ հլածուկի քուսպի արտադրողականությունը համարժեք է 1 կգ մաքուր գարու արտադրողականությանը, և կանաչ զանգվածով կերակրելու դեպքում կովերի կաթնատվությունն ավելանում է 25-30%-ով: Դաշտային կերարտադրությունը ոչ միայն բուսական կերերի ստացման, այլև բուսական սպիտակուցների բարձր տոկոս պարունակող մշակաբույսերի աճեցման հիմնական աղբյուրն է: Անասնաբուծության մասնագիտացման խորացման և տնտեսական արդյունավետության բարձրացման համար անհրաժեշտ է հաշվեկշռված անասնակեր, որը պահանջում է արտադրության արագացված և, ամենից առաջ, էներգետիկ ու պարենային սննդարարության բարձր ցուցանիշներով հացահատիկային տնտեսության հետագա զարգացում ու մասնագիտացում: Այս իմաստով, կարելի է առանձնացնել եգիպտացորենը, սոյան, հլածուկն ու հատիկաընդեղենային մշակաբույսերը, հատկապես սիսեռն ու գարին: Դրանք համարվում են խտացրած կերերի արտադրությունը որոշող բաղադրամասեր, որոնց որակով են պայմանավորված միավոր անասնաբուծական մթերքների արտադրության վրա կատարվող ծախսերը: Ըստ ՀՀ գյուղնախարարության անասնաբուծության և անասնաբուծության բաժնի տվյալների՝ խոզի մսի արտադրության դեպքում 1 ց քաշաճ ապահովելու համար ծախսվում է 7,5-ից մինչև 9,5 ց կերի միավոր, իսկ ԱՄՆ-ում և Արևմտյան Եվրոպայի երկրների մեծ մասում՝ 4,1 և 3,6 կերի միավոր:

Հետբարեփոխումային տարիներին ՀՀ ցանքատարածությունների կառուցվածքի փոփոխության և սպիտակուցային անասնակերի արտադրության կրճատման հետևանքով պակասեց սպիտակուցներով հարուստ անասնակերը, որը խիստ բացասաբար անդրադարձավ անասնաբուծության մասնագիտացման խորացման վրա: Ուստի հատիկակերերի մեջ բուսական սպիտակուցների արտադրությունն ավելացնելու համար անհրաժեշտ է կատարելագործել մշակաբույսերի ցանքատարածությունների կառուցվածքը՝ մասնավորապես ավելացնելով գարու, տարեկանի, վարսակի, եգիպտացորենի և սիսեռի տեսակարար կշիռը:

Հաշվի առնելով 2011-2015 թթ. անասնաբուծության պահանջարկը կերերի այդ տեսակների նկատմամբ՝ Շիրակի մարզում կատարված ուսումնասիրությունների հիման վրա կատարել ենք հատիկավոր կերերի արտադրության կառուցվածքի կանխատեսում, ըստ որի. վարսակի տեսակարար կշիռը կազմելու է 23-25%, գարունը՝ 35%, եգիպտացորենինը՝ 6-7,5%, հատիկաընդեղեններինը՝ մոտավորապես 8-10%, հատիկախաբներիինը՝

2,5-5,0%, առվույտինն ու կորնգանինը՝ 8-10%, այլ հատիկավոր կերերինը՝ 8-10%:

ՀՀ կերարտադրության մասնագիտացման մեջ կարևոր նշանակություն ունեն ագրոէկոլոգիական պայմաններին հարմարեցված նոր կերային մշակաբույսերի և բարձրարդյունավետ սորտերի ու խառնուրդների ստեղծումը և օգտագործումը, որոնք մեծ քանակությամբ բուսական սպիտակուցների կուտակում են ապահովում:

Ըստ բերքատվության՝ նոր սորտատեսակները չեն զիջում ավանդականներին, իսկ ցրտադիմացկունությամբ նույնիսկ գերազանցում են: Դրանք շրջանացված են կենսաերկրահամակեցության ընտրասերման սկզբունքների ու մեթոդների հիման վրա և միավոր արտադրանքի հաշվով ապահովում են 30-40% ռեսուրսային ծախսերի կրճատում:

Ռեսուրսաէներգախնայողության մեջ կարևոր դեր է կատարում կերային մշակաբույսերի սորտերի վաղահասությունը: Այսպես՝ մարգագետնային առվույտի «Վաղահաս-2» և «Մարս» սորտերը բնութագրվում են գերվաղահասությամբ, քանի որ ավելի պակաս ակտիվ ջերմաստիճանի դեպքում 18-21 օրով ավելի շուտ են հասունանում, քան սովորական առվույտի և իշառվույտի չափանշված շրջանացված սորտերը: Դա նպաստում է սերմացուների արդյունավետության մակարդակի բարձրացմանը, բերքատվության տատանումների նվազեցմանը և առվույտացանության տարածասահմանի ընդարձակմանը:

Բազմամյա կերային մշակաբույսերի ցանքատարածությունը ներկայիս 57.3 հազ. հա-ից պետք է հասցնել նվազագույնը մինչև 140.0 հազ. հա-ի (1980-ական թ. մակարդակին)՝ բարձրացնելով նաև դրանց բերքատվությունը, որը կարելի է կրկնապատկել ներկրված սորտերի (մասնավորապես՝ առվույտի ֆուսարիումի նկատմամբ դիմացկուն սորտեր) և մատակարարումները հարմարավետ դարձնելու միջոցով (ֆոսֆորական պարարտանյութեր և սերմերի մշակում ազատ կուտակող բակտերիաներով):

ՀՀ-ում հացահատիկային մշակաբույսերից հետո, ըստ կարևորության, բուսական սպիտակուցների արտադրության զգալի ավելացում կարելի է ապահովել ոլոռի և դրա խառնուրդների հաշվին, որում բոլոր անփոխարինելի ամինաթթուները (լիզին, մեթիանիլ, տրիպտոֆան, լեյցին և այլն) հաշվեկշռված քանակությամբ սպիտակուցներ են պարունակում: Ոլոռի՝ որպես անասնակերի մշակության ներդրման և ընդլայնման համար ստեղծվել են բարձր բերքատվությամբ, ոչ գետնամածությամբ և պրոտեինի բարձր պարունակությամբ աչքի ընկնող տասնյակ սորտեր:

Կերային մշակաբույսերի արտադրությամբ մասնագիտացված գյուղացիական տնտեսություններում առկա են կարճաժամկետ հնարավորություններ, քանի որ շուկայի պահանջարկը աճելու է անասնազխաքանակի ավելացմանը զուգահեռ: Պահանջարկի վրա դրական ազդեցություն կունենա նաև լեռնային տարածաշրջաններում մսուրային պահվածքի համար հավելյալ կերի պաշարման անհրաժեշտությունը՝ հատկապես ոչխարի կերի, քանի որ ոչխարի մսի ու պանրի արտադրությունը տարածաշրջանի երկրներում արտահանման շահեկան ներուժ ունի:

Ընդհանուր առմամբ, հատիկարնդեղենային մշակաբույսերը եկամտաբեր են. Շիրակի մարզի Աշոցքի տարածաշրջանում հատիկարնդեղենների մինչև 20 ց/հա միջին բերքատվության դեպքում բարձր է նաև 1 ց սերմացուի ինքնարժեքը՝ 42 հազ. դրամ, իսկ շահութաբերության մակարդակը՝ մոտ 20%:

Կերարտադրության արդյունավետության բարձրացման վերոհիշյալ օրինակները ցույց են տալիս, թե որքան կարևոր են էկոլոգատնոտեսական որոշակի արժեքավորություն ունեցող ինչպես մարգագետնային, այնպես էլ դաշտային կերարտադրության կազմակերպումը և հետագա մասնագիտացման խորացումը:

Ուստի աճեցողության (վեգետացիայի) ամենահարմար փուլերում հավաքվող մշակաբույսերից կերեր ստանալու նպատակով հարկ է օգտագործել ավելի կատարյալ և արդյունավետ տեխնոլոգիաներ:

Տնտեսական մեծ նշանակություն ունի անասնակերի որակի բարելավումը: Հաշվարկները ցույց են տալիս, որ խոտի, սենածի և սիլոսի չոր նյութերի մեջ փոխանակելի էներգիայի կուտակման 1 ՄՋ ավելացումը զգալի չափով նվազեցնում է խտանյութերի պահանջարկը, իսկ մինչև 14-16% մարսելի պրոտեինի կուտակման ավելացումը բացառում է սպիտակուցային կերերի օգտագործումը: Անասնակերի բարձր որակի ապահովումը մեծապես կախված է դրանց աճեցման տեխնոլոգիաներից, մոր ագրոտեխնիկական եղանակների կիրառումից, ժամանակին ու որակյալ պարարտանյութերի օգտագործումից և մշակաբույսերի պաշտպանության ու ցանքաշրջանառության պահպանության համապատասխան միջոցներից: Ինչպես ցույց է տալիս ՀՀ լեռնային տարածաշրջանների բազմամյա փորձը, կերային ցանքաշրջանառության մեջ հողի մշակման մի կողմ շուտ տալու ավանդական եղանակի փոխարինումը առանց շուտ տալու և համակցված եղանակով, թույլ է տալիս 1 հա ցանքաշրջանառության տարածքի վրա 10-12%-ով կրճատել էներգիայի ընդհանուր ծախսերը և բերքատվության բարձրացմամբ ավելացնել փոխանակելի էներգիայի ընդհանուր ծախսերը:

Մարգագետնային ու դաշտային կերարտադրության մեջ սննդարար նյութերի ավելացման կարևորագույն աղբյուր է հանքային և օրգանական պարարտանյութերի որոշակի օգտագործումը: Այժմ կերային ցանքատարածություններում դրանց քանակությունն աննշան է, իսկ մարգագետիններում և արոտավայրերում օգտագործման տվյալները բացակայում են: 1 հա կերային մշակաբույսերի ցանքատարածության վրա 1995 թ. օգտագործվել է 3 կգ, 2005 թ.՝ 5 կգ, իսկ 2010 թ.՝ 7.5 կգ պարարտանյութ: ՀՀ-ում կերային ու հատիկակերային մշակաբույսերի վարելահողերի արդյունավետությունը մինչև 18-20 ց/հա բարձրացնելու համար անհրաժեշտ են հանքային պարարտանյութերի՝ նվազագույնը 75.9 հազ. տ գործող նյութեր, այդ թվում՝ 31.9 հազ.տ ազոտային¹¹:

Հանքային պարարտանյութերի անբավարար քանակությունը սկսել է համալրվել օրգանական նյութերով, ընդլայնվում է ծղոտի օգտագործումը:

¹¹ Հաշվարկները կատարել ենք ՀՀ ԱՎԾ գյուղատնտեսության բաժնի տվյալների հիման վրա:

Կերարտադրության ներճյուղային մասնագիտացման արդյունավետությունը կախված է նյութատեխնիկական և ֆինանսական ապահովվածությունից և անասնակերի արտադրության ու տեխնիկական սպասարկման գների անգուցադրելիության պակասեցումից: Այդ խնդրի լուծումը դժվար է ժամանակակից ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պայմաններում: Անհնար է պահպանել անասնակերի աճեցման, պաշարման և պահպանման տեխնոլոգիան, եթե չիրականացվեն համապատասխան միջոցառումներ նյութատեխնիկական բազայի ամրապնդման, այդ թվում նաև կերարտադրության համար անհրաժեշտ մասնագիտացված տեխնիկայի առումով: Թեև ավելացել է այդպիսի մեքենաների լրակազմը, բայց դրանց սարքինության մակարդակը ցածր է: Ըստ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների՝ 1990-2010 թթ. կերահավաքող կոմբայներն ավելացել են 4.2 անգամ և կազմում են 315 միավոր (սարքինության մակարդակը՝ 87.4%), տրակտորային հնձիչները՝ 8.3 անգամ և 1909 միավոր (սարքինության մակարդակը՝ 74.9%), հավաքիչ-մամլիչները՝ գրեթե 3.0 անգամ և 1459 միավոր (սարքինության մակարդակը՝ 89.1)¹²: Ինչ վերաբերում է հանքային և օրգանական պարարտանյութեր ցրող մեքենաներին, որոնք օգտագործվում են նաև բնական կերահանդակների պարարտացման դեպքում, վիճակագրական տվյալները բացակայում են (կազմել են 330 միավոր): Այդպիսի տեխնիկայի բացակայության պատճառով չի ապահովվում կերարտադրության մասնագիտացում, և պետական ոչ միօրինակ միջոցառումներ անցկացնելու անհրաժեշտություն է առաջանում:

Այսպիսով՝ անասնաբուծության կայուն կերային բազայի ստեղծումը և ներճյուղային մասնագիտացման խորացումը պայմանավորված են կերարտադրության զարգացմամբ ու մասնագիտացմամբ, կերային, հատիկալնդեղենային և ընդեղենային մշակաբույսերի, միամյա ու բազմամյա խոտաբույսերի ցանքատարածությունների ընդարձակմամբ, ցանքաշրջանառության կառուցվածքների կատարելագործմամբ և բնական կերահանդակների ռացիոնալ օգտագործմամբ: ՀՀ կերային էկոհամակարգերը տեղաբաշխված են ըստ ուղղաձիգ լանդշաֆտային գոտիների, զբաղեցնում են ընդարձակ տարածքներ և կարևոր դեր ունեն ոչ միայն կերարտադրության, այլև ռացիոնալ բնօգտագործման մեջ:

Արոտակեցության համակարգի տարածքային զուգակցումը և դրանց կառուցվածքների ձևավորումը սերտորեն կապված են գյուղատնտեսական կենդանիների կազմի, արոտավայրերի տեղադիրքի և տնտեսության նյութատեխնիկական հնարավորությունների հետ: Կառուցվածքների ձևավորումը բնության սեզոնային արդյունավետ օգտագործման ուղղաձիգ հարահոսի սկզբունքն է կամ էլ արոտային տարածքի հաջորդական կիրառումը: Հետևաբար՝ էկոլոգիապես մաքուր կաթի, տավարի ու ոչխարի մսի, ալպիական մեղրի արտադրության արդյունավետության մակարդակի բարձրացման գլխավոր գործոնը նորաստեղծական զարգացմամբ կայուն կերային բազայի ստեղծումն ու մասնագիտացման հետագա խորացումն է:

¹² Տե՛ս Գյուղատնտեսության տեխնիկայի առկայության և սարքինության վիճակի մասին (2011 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ), Վիճակագրական տեղեկագիր, ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011, էջ 5-9:

ВЛАДИМИР МАНАСЯН

Ассистент кафедры „Природопользования” АГУЭ, кандидат географических наук

Эколого-экономические проблемы рациональной организации и внутриотраслевой специализации кормопроизводства в РА. В статье представлены эколого-экономические и методологические подходы, основные концептуальные положения и принципы, а также приоритетные пути формирования специализированного кормопроизводства в условиях перехода к рыночной экономике. Подчеркнуто значение углубленной специализации подотрасли в системе аграрного сектора и оценены региональные программы по кормопроизводству на перспективу, учитывающие агро-климатические, экономические и экологические особенности регионов РА. Предложены комплексные меры по повышению эффективности лугопастбищного и полевого кормопроизводства.

VLADIMIR MANASYAN

Associate Professor at the Department of „Environmental Economics” at ASUE, PhD in Geographical Sciences

Rational Organization of Ecological Economic Problems and Intrasectoral Specialization of Forage Production in the Republic of Armenia. This article represents ecological - economic and methodological approaches, basic conceptual conditions and principles as well as ways of developing specialized forage production in the course of transition to market economy. The importance of deep specialization of subsectors in the system of the agricultural sector is pointed out and the regional programmes of forage production for the future taking into consideration the agro climatic, economic and ecological peculiarities of the regions of the Republic of Armenia are estimated. Complex methods to increase the efficiency of production of grassland and field forage are offered.